

ОБРАЗ ВОРОГІВ-ХРИСТИЯН В УТРЕМЕРІ XI – XII СТ. НА ОСНОВІ ПРАЦІ УСАМИ ІБН МУНКИЗА «КНИГА ПОВЧАНЬ»

Кепша Андрій Сергійович

докторант кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

E-mail: andrewkepsha@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-1110-2059

У статті розглядається праця середньовічного арабського автора Усами ібн Мункиза «Книга повчань». Дана праця, яка була знайдена в Мадриді в музеї Ескоріал, викликала в свій час інтерес наукових кіл, оскільки дала можливість поглянути на відомі події XI – XII ст. з протилежного для європейців-християн боку. Оскільки автор праці займав високий соціальний статус в суспільстві і брав активну участь в політичних перипетіях епохи, ця праця дає можливість розглянути події з точки зору як учасника, так і уважного спостерігача. Варто відзначити, що Усама ібн Мункиз походив з клану Бану Мункиз, які були власниками Шейзару – укріпленої фортеці та поселення, яке знаходилось на шляху з Алеппо в Дамаск, головних центрах тодішньої Сирії. Крім того, хороша освіта врешті дала можливість автору «Книги повчань» потрапити на службу до головних політичних діячів епохи від Каїру до Дамаску. Активна політична діяльність, яка давала можливість контактувати як з представниками світу ісламу різних течій, так і з християнами різних конфесій, створила умови до формування образу «ворога», не завжди очікуваного і передбачуваного. Автор доходить висновку, що поняття «ворог» не завжди передбачало «франків», які в ході події Першого хрестового походу заволоділи землями на Близькому Сході, створивши нові держави, та витіснивши мусульман. Крім того, навіть «франки» як такі, не в усіх випадках фігурують як єдине поняття, яке за різних обставин набуває різного забарвлення. Таким чином, аналіз даної праці дає можливість зрозуміти складність політичної ситуації в Святій Землі XI – XII ст., поглянути на події з точки зору мусульман, які зазнали вторгнення європейців-християн, і врешті-решт відмовитись від стереотипного уявлення про дані події як протистояння двох «світів» – християн та мусульман.

Ключові слова: *хрестові походи, франки, мусульмани.*

Постановка проблеми. «Книга повчань» Усами ібн Мункиза (1095 – 1188) була створена ним в зрілому віці під кінець його політичної кар'єри. Аби краще зрозуміти можливості автора до написання вагомий праці, необхідно спробувати зрозуміти, як формується образ ворога в людини епохи XI – XII ст. Слід пам'ятати, наскільки важливу роль в житті тогочасної людини відігравала релігія. Чи то християнство, чи то іслам, фактично уявлення про світ, про суспільство, поняття моралі, добра і зла диктувались нормами тієї чи іншої релігії. Людям властиві вади й слабкості в усі часи, тому не слід очікувати від тогочасних людей дій тільки згідно з їхніми релігійними нормами. На їхні вчинки часто впливали походження, освіта, сформований світогляд, соціальний стан, життєвий досвід, політичні та військові події. Тому, розглядаючи працю сучасника та учасника військово-політичних дій проти ворогів ісламу, слід ознайомитись з вище зазначеними нюансами, щоб краще зрозуміти мотиви його поглядів та вчинків.

Окрім того, поява європейців-християн в такій кількості не могла не вразити тамтешніх мешканців. А згодом, спостерігаючи процес завоювання європейськими лицарями земель на Близькому сході, дізнавшись про їхню мету (захоплення Єрусалиму, а далі можливо й Багдаду?), та безпосередньо постраждавши від них, світ ісламу чітко почав формувати собі образ цих нових ворогів. Чи був цей образ незмінним? Чи, все ж таки, зазнавав змін у

зв'язку зі зміною політичної ситуації? Чи бачили різницю між європейцями-християнами і місцевими християнами? І чи була врешті-решт різниця між новоприбулими європейцями-християнами і тими, які вже прожили певний час на Святій землі? Саме на ці й супровідні питання ми спробуємо знайти відповіді, аби зрозуміти, чи зазнавав образ ворога змін протяг життя автора «Книги повчань».

Варто зауважити, що мозаїчна ситуація, культурний та політичний розвиток, вплинули на формування певного стереотипного уявлення про жителів віддаленої Західної Європи, які з'явилися в Святій Землі в 1097-1098 роках. І події завоювання Єрусалиму й навколишніх земель сприймалися мусульманами в міру вже існуючих стереотипів. Звичайно, уявлення про європейців формувалось і фольклором (зокрема, «Тисяча і одна ніч»), розповідями купців й мандрівників, пілігримів, дипломатів, поетів, і врешті-решт творами античних авторів (зокрема і Птолемея), переклади яких стали надбання і культури ісламу. Саме ці фактори сформували уявлення про «інших» [Carole Hillenbrande, 2000, с. 263–268]. Тому дана праця ставить собі за мету спробувати зрозуміти, що впливало на формування образу «інших», образу «ворога», та ким врешті-решт є цей «ворог», якими рисами наділений. «Книга повчань» дає таку можливість, зважаючи на бурхливі події в біографії автора «Повчань», в яких він брав участь.

Огляд джерел та літератури. «Книгу повчань»

Усами ібн Мункиза важко назвати класичним в європейському розумінні терміном «мемуари» чи «автобіографія». Твір належить до жанру арабської літератури під назвою «*adab*», який покликаний розважити читача, але водночас і повчати на конкретних приклад з життя автора. В творах подібного жанру не завжди повинна бути описана правдива інформація, яка має формувати цілісну нарративну цікаву розповідь (навіть якщо доведеться віддалитись від правди) [Carole Hillenbrande, 2000, с. 260–262]. «Книга повчань» Усами ібн Мункиза була виявлена в 1880 році французьким вченим Г. Деренбургом. Вона збереглась тільки в одному екземплярі сильно пошкодженого манускрипту неподалік Мадриду, будучи у власності монастиря Ескориал. Близько двадцяти п'яти перших сторінок не збереглося, тому текст розпочинається з обірваного речення. Праця складається з чотирьох частин, з яких певні фрагменти вдалось відновити на основі цитат з інших арабських праць даного періоду. Саме завдяки Г. Деренбургу з'явилось перше видання твору (1886 р.), а згодом воно було доповнене біографією автора твору (1889 р.). Переклад французькою з'являється щойно в 1895 році. Згодом американський вчений Ф. К. Гітті доповнює і покращує видання твору арабською, та врешті робить переклад англійською (1930 р.) [Paul M. Coub, 2008, с. 81–84]. Нове видання твору було здійснено 2005 року, яке скоригувало певні неточності в перекладі твору з арабської мови [Paul M. Coub, 2008].

Історіографія з даного питання детально проаналізована в праці Carole Hillenbrande [2000]. Окрім того, аналіз праць з даного питання таких авторів як Francesco Gabrieli «Arab Historians of the Crusades» [1969], Amin Maalouf «The Crusades Through Arab Eyes» [1983], Emmanuel Silvan «Modern Arab Historiography of the Crusades» [1972], David Nicolle «The Crusades» [2001], Jonathan Phillips «The Crusades 1095 – 1197» [2002], Paul E. Chevedden «The Islamic View and The Christian View of the Crusades: A new Synthesis» [2008], Jonathan Riley-Smith «The Crusades, Christianity and Islam» [2008], Niall Christie «Muslims and the Crusaders: Christianity's Wars in the Middle East, 1095 – 1382, from the Islamic Sources» [2014], Paul M. Cobb «The Race for Paradise: An Islamic History of the Crusades» [2014] можна знайти в «An Analysis of Carole Hillenbrand's 'The Crusades: Islamic Perspectives'» [2017]. Самі ці праці дають змогу проаналізувати «Книгу повчань» Усами ібн Мункиза та світ, в якому він жив і творив, чому і присвячена дана робота.

Виклад основного матеріалу. Усама ібн Мункиз народився в 1095 р., тобто в рік, коли Папа Урбан II саме здійснив свою доленосну промову в Клермоні. Шейзар, місто народження майбутнього автора «Книги повчань», було невеликим містечком. Але воно було розташоване на шляху між Алеппо (на пн.) і Дамаском (на пд.), які відігравали важливу політичну та військову роль в даному регіоні. Його сім'я володіла цим містечком відносно недовго – м. Шейзар було подароване діду Усами християнським єпископом.

Щоб краще зрозуміти формування світогляду

Усами, варто звернути увагу на політичну ситуацію в регіоні. Кінець XI – початок XII ст. – це був час, коли протистояння між Єгипетським (Фатіміди) і Багдадським (Аббасиди) халіфатами послабило обидві сторони. Емірати перебували в залежності від тих чи інших володарів, залежно від політичних обставин. Вони диктували політику союзів, яка часто приводила тих чи інших навіть до християнських володарів – імператора Східної Римської імперії чи володаря Єрусалимського королівства. Окрім політичного протистояння між Фатімідами і Аббасидами, не слід забувати про занепалих Омейядів, які були витіснені на окраїни мусульманського світу. Варто зауважити, що навіть халіфи в Багдаді чи Каїрі не були повноцінними володарями в традиційному розумінні цього слова. Частіше за все вони були маріонетками своїх власних візирів [Paul M. Coub, 2008, с. 23–45].

Складну мозаїку протистояння доповнював релігійний фактор, тобто протистояння сунітів і шіїтів, центри яких знаходились відповідно в Багдаді та Каїрі. Не варто оминати увагою і події кінця XI ст., які трапились в середовищі шіїтів – створення нової секти Назаритів, більш відомі під назвою Ісмаїліти. Серед європейців вони стали відомі як секта вбивць Ассасинів. Вона наводили жах як на увесь християнський, так і на мусульманський світи. Їхній лідер Гасан ібн аль-Саббаг був оповитий легендами ще за життя [Maalouf Amin, 1983, с. 261].

До цієї військово-політичної палітри додається сила, яка з часом починає відігравати безпосередньо ключову роль в регіоні – тюрки-сельджуки. Саме їхній наступ на землі Візантії врешті спровокував ряд подій (звернення візантійського імператора Олексія Комнина до Папи Римського Урбана II, та заклик до звільнення християнських земель від ворогів християнства), які посилили вплив тюрків на Близькому Сході. Вони часто роздавали землі вірним їм людям, а отже посади емірів та атабеків. Саме вони найчастіше отримували титул «султана» від багдадських халіфів і були реальною владою в регіоні. Влучно описують ситуацію слова: «Цілуй будь-яку руку, яку не можеш зламати, і моли Господа, аби допоміг тобі зламати її» [Maalouf Amin, 1983, с. 116].

На протигагу світу ісламу, в регіоні важливу роль відігравало християнство. Перш за все в регіоні традиційно проживали християни: греки, копти, сирійці; а згодом і європейці-католики. Безперечно давнім гравцем в регіоні була Візантійська імперія, яка вважали землі Малої Азії та Близького Сходу своїми, тимчасово втраченими через посилення тюрків-сельджуків, та мусульманського світу загалом. Але в той самий час співпраця між «ворогами» (наприклад, Константинополем і Каїром) не викликала здивування [Maalouf Amin, 1983, с. 125]. Зрештою поява хрестоносців та їхніх держав (Едесса – 1098, Антіохія – 1098, Єрусалим – 1099, Тріполі – 1109) змінило кардинально і без того складну систему відносин в регіоні. Крім того, відсоток від населення в регіоні склали євреї, які становили ту частину суспільства (як і місцеві християни), яких мусульманські правителі називали «люди письма».

Серед такої політичної, військової, релігійної мозаїки і опинилось малопомітне місто Шейзар,

виживання якого залежало від здійснення правильних і вчасних маневрів між сильними сусідами.

З дитинства Усама перебував під впливом військово-політичних подій – з розповідей він чув про участь легендарного Танкреда в захопленні Антіохії та наступі безпосередньо на Шейзар (1110 рік), а вже 1113 року таємнича секта ассасинів здійснює напад на його рідні землі. Отримавши класичну освіту (знання з риторики, граматики, поезії тощо), Усама повинен був успадкувати Шейзар, але через те, що батько відмовився від влади й присвячував себе переписуванню Корану та полюванню, влада перейшла до дядька Усами, який згодом передав владу своєму сину. Саме тому Усама згодом опиняється в почті мосульського атабека Зенгі, а в 1138–1148 рр. живе в Дамаску, перебуваючи вже під загрозою нападу збоку Зенгі. Саме в цей час налагоджується союз між Дамаском та Єрусалимом проти того ж Зенгі, а сам Усама бере участь в переговорах між двома сторонами. Співпраця між християнами-франками та мусульманами не повинна викликати здивування, оскільки такі союзи формувались не рідко, наприклад й 1108 року [Maalouf Amin, 1983, с. 195]. З цього часу Усама ібн Мункиз часто перебуває в Палестині, де він очевидно міг налагодити відносини з впливовими представниками Єрусалимського королівства. З часом політична ситуація змінюється не на користь Усами, і він змушений виїхати в Єгипет, де він займає впливові посади при дворі Фатімідів. Але участь в політичних змовах примушують його покинути і ці землі, тому він відправляється знову в Дамаск. Дорогою, як він сам розповідає, на нього здійснюють напад люди короля Єрусалиму, і під час цієї сутички Усама втрачає свою безцінну бібліотеку (близько чотирьох тисяч книг). На схилі його життя сходиться зірка нового правителя, який зміг припинити чвари в регіоні та об'єднати більшу частину земель під своєю владою – Саллах ад-Дін Юзуф. Саме йому вдається повернути більшу частину земель під владу мусульман та врешті захопити Єрусалим. Усама помирає 1188 року, ставши свідком успіхів мусульманського володаря-курда.

Оскільки поняття «ворог» для автора «Книги повчань» змінювалось в залежності від політичної ситуації, то варто наголосити, що ми відштовхуємось від встановленого поняття протистояння християн та мусульман в регіоні. Тому звернемо свою увагу саме на описах християн, які за визначенням були ворогами ісламу (не дивлячись на те, що і християни, і євреї вважались людьми «письма» і не були ворогами ісламу як такого), і яким врешті було оголошено джихад. Але варто наголосити, що джихад міг набувати різної форми. Зокрема «великий джихад» передбачав внутрішню духовну боротьбу та виконання приписів Корану. Натомість «малий джихад» передбачав конкретну фізичну боротьбу з ворогами ісламу і не мало значення, чи це наступальна чи оборонна війна. В контексті подій, які розглядаються, термін «джихад» передбачає оборонну священну війну з метою вигнання франків та повернення Святої Землі під контроль мусульман [An Analysis of Carole Hillenbrand's, 2017, с. 10–11].

Єдиний збережений варіант «Книги повчань»,

який доступний наразі науковому світу, розпочинається, як було зазначено вище, одразу з битви з франками. Оскільки рідне місто автора Шейзар було фактично прикордонним, то облоги фортеці чи дрібні сутички траплялись доволі часто. Зокрема «...в рік 532 (1138) правитель Візантії (malik al-Rum) виступив в похід на наші землі. Він сформував союз з франками (нехай Господь покине їх), аби здійснити напад на Шейзар та взяти його в облогу» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 112–113], а також «...ми продовжували рух нашим загоном до неділі 7 червня 1154 року. Наступного ранку ми були дуже здивовані появою загому франків в аль-Муїяліг (форпост в пустелі, близько 50 км на північ від Акаби в сучасній Йорданії), які вбили Аббаса та його сина Хасана аль-Мулька, взяли в полон його сина Насра та відступили з його скарбами та дружинами. Вони вбивали всіх, хто траплявся на шляху, та захопили в полон мого рідного брата Мухаммада. Ми зупинились серед пагорбів, а франки відступили» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 170]. Дуже часто відбувались сутички з військами могутнього Антіохійського князівства, яке становило реальну загрозу мусульманському світу з часів його утворення Боемундом I в 1098 році, грізна слава про якого гриміла в ті часи не тільки серед християн (і католиків, і православних), а й особливо серед мусульман. «Подібна подія трапилась зі мною під час нападу на Апамею. Іль-Газі щойно завдав поразки франкам при аль-Балаті, це було в рік 513(1190). Він знищив їх та вбив Рожера, правителя Антіохії, та всіх його вершників. Тому мій дядько Султан приєднався до війська Іль-Газі. А мій батько залишився у фортеці в Шейзарі... За кілька днів мій дядько повернувся від Іль-Газі. Він повідомив мене, аби я відвідав його в той час, який був незвичним. Отже, я відправився до нього і як ви думаєте, що я побачив? Одного з франків! Мій дядько сказав: цей вершник прибув з Апамеї, бажаючи зустрітись з воїном, який вразив своїм списом вершника Філіпа. Франки дуже вражені тим ударом списа, який зміг пробити подвійний захисний обладунок, хоч сам вершник і вижив. Але як він міг вижити? – закричав я. Франк відповів: Той удар тільки пронизав шкіру йому на тазі. Доля й справді неприступна фортеця. – була моя відповідь...» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 201]. Не менш повчальною та сповненою пієтетом історією є наступна розповідь «...Один наш воїн-курд, якого звали Майяг, одного разу вибив із сідла ударом списа одного франка і таким чином вбив його. Кілька днів по тому франки здійснили на нас напад знову. Цього разу Майяг, який щойно одружився, відправився на битву, одягнувши поверх гауберку червону накидку... за якою його легко можна було впізнати. Як наслідок, один франк вдарив його своїм списом і вбив. Наскільки близькі один до одного можуть бути весілля та похорон!» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 225]. Усама, який брав участь не в одній битві, детально описує пошкодження, які йому вдавалось (хоч і не завжди) завдати ворогу «...я спрямував свій спис на франка. Він впав набік настільки, що його голова була на рівні стремени, його щит та спис випали з його рук, а шолом злетів з голови. На той момент ми добрались

до наших піхотинців. Франк натомість піднявся і знову сів в сідло: на ньому була кольчуга під тунікою і мій спис не завдав йому жодної шкоди! Він разом зі своїми спільниками відступили. Наша піхота забрали його щит, спис та шолом» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 256–257] або «...франк завдав удару своїм мечем по краю обличчя, зробивши поріз через чоло, повіку, شوку, ніс та верхню губу, що призвело до того, що половина його обличчя звисала йому на груди» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 296].

Варто зауважити, що автор праці описує не тільки дрібні сутички з франками, але й значні події, зокрема тривалі облоги важливих фортець, прихід до влади нових правителів, походи франків й візантійців на Дамаск та Шейзар, та події Першого та Другого хрестових походів. «Антиохія належала справжньому дияволу серед франків, якого звали Рожер (Усама називає його Ruġar, йдеться про Роджера із Салерно, який був регентом Антиохії в 1112 – 1119 рр.). Цей Рожер відправився як палігрим до Єрусалиму, володарем якого на той час був Балдуїн (Усама називає його Baghdadawin al-Brun, йдеться про Балдуїна II, короля Єрусалиму 1118 – 1131 рр.). Балдуїн на той час був вже старим, в той час як Рожер молодим... Господь вирішив, аби Іль-Газі зустрівся з Рожером в битві під Данітом в 513 році та знищив його та всю його армію (тут Усама припускається помилки, оскільки Рожер загинув в битві «на полі крові» поблизу аль-Балат)» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 396; 788]. Слід зазначити, що ворогами Усами часто виступали не тільки франки, але й візантійці, які продовжували відігравати одну з ключових ролей в даному регіоні: «Один з найбільш дивних випадків долі відбувся в 532 році (1138), коли візантійці відправились в похід проти Шейзару. Вони встановили біля фортеці жахливі мангонелі, які вони принесли зі своєї країни, щоб завдати удари важкими набоями. Їхні камені вагою в двадцять-двадцять п'ять ратлів (міра ваги, яка варіювалась з часом; в часи пізнього середньовіччя в Єгипті один ратл становив приблизно 0,5 кг; в Сирії один ратл становив дещо більше) могли летіти на таку відстань, яку не могла подолати жодна стріла...» [Usamah ibn Munqidh 2008, с. 382; 785]. Місто Дамаск завжди становило для франків неабияку загрозу, тому неодноразово здійснювались спроби його захопити. Зокрема, Усама описує один з таких випадків, який трапився 1129 року: «Франки одноголосно домовились між собою здійснити похід на Дамаск та захопити це місто. Отже, вони зібрали чимало лідерів, зокрема графа Едесси, Тель Башира, та володаря Антиохії. Останній взяв в облогу Шейзар на шляху до Дамаску. Франки вже почали сперечатись між собою за власність й будинки в Дамаску, лазні, базари тощо... Отже, мусульмани відправились в похід проти франків та зустрілись в битві біля міста Кафартаб. Господь дарував перемогу мусульманам та знищив всіх франків [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 385–388]. Події Першого та Другого хрестових походів теж не оминають увагу автора «Книги повчань» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 340–342; 674].

Особливу увагу Усама ібн Мункиз приділяє регенту Антиохії, племіннику Боемунда, Танкреду:

«Танкред, володар Антиохії після Боемунда, взяв нас в облогу. Отже, ми бились один з одним і згодом уклали договір... Після того минуло близько року як Танкред знову пішов на нас війною і ми бились перед самими мурами міста... Одного дня багато піхотинців відправились з Шейзару. Франки атакували їх, але не змогли зрушити їх з їхніх позицій. Тоді Танкред увірвався в їхні ряди і вигукнув: «Ви мої лицарі! Кожен з вас отримає винагороду в сотні разів більшу аніж отримують ці мусульмани. Вони всього-навсього сержанти (Усама використовує термін sarġand), тобто піхотинці, а ви не можете відтіснити їх з їхніх позицій!... але вони все одно не спромоглися відтіснити наших воїнів» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 266–270].

Володарі Антиохії неодноразово здійснювали напади на місто Шейзар і були впливовими гравцями на політичній арені. Не рідко Усама описує франків (зокрема і вище згаданого Танкреда), де вказує на такі їхні риси як хитрість та підступність, але водночас обережність і хоробрість: «Насір аль-Давла Якут, управитель міста Аскалон, підійшов до нас і крикнув: «Ваш вантаж, підніміть його! Підніміть його!» На що я відповів: «Навіщо? Невже ти боїшся, що франки відберуть його?» «Так! – відповів він. «Не турбуйся, вони слідкували за нами й супроводжували нас на всьому шляху до Аскалону і в нас не виникало ніякого страху. Чому ж ми повинні боятись зараз, коли ми знаходимось в нашому місті?» Франки знаходились неподалік від нас. Тоді вони відступили на свою територію, зібрали більше війська і напали на нас піхотою, кіннотою і прибули навіть з наметами, щоб взяти місто Аскалон в облогу. Отже, ми виступили про них... авангард франків вже прибув. Франки (нехай Господь прокляне їх) найбільш обережні люди на війні. Вони піднялись на пагорб і зайняли там позиції, а ми зайняли позиції на пагорбі навпроти них. Між двома пагорбами був відкритий простір, де знаходились наші товариші, які були відділені від нас, а також ті, що доправляли коней, опинились поблизу франків. Останні не відправили навіть одного вершника проти них, оскільки переймались, чи не хитрість це або пастка...» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 141–146].

Цікавий випадок трапляється з автором, який переконує нас в хитрощах франків: «Ми прокинулись одного дня на ранкову молитву і помітили загін франків, приблизно десять вершників, які наблизились до воріт міста до того, як їх відчинили. Вони запитали вартового: «Яку має назву це місто?» Наші ворота були зроблені з дерева, вздовж яких встановлені були палки-болти, а вартовий знаходився всередині міста. Він відповів: «Місто називається Шейзар». Тоді франки здійснили постріл в отвір воріт, повернули своїх коней і відступили... За твоїм наказом, – сказав я своєму дядьку, я візьму кілька людей і буду переслідувати франків, щоб наздогнати їх поки вони не віддалились». «Ні, – відповів дядько. Чи є в Сирії франк, який не знає міста Шейзар? Це хитрість!» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 243–244]. Вартий уваги випадок, де Усама описує хитрощі й винахідливість франків під час бою: «...Того дня (27 листопада 1108 року) якийсь диявол-франк вершник підійшов до Танкреда і сказав: «Зробіть мені ящик з дерева, в який

я зможу залізти. Тоді опустить мене вниз по схилу до них на ланцюгах, причіплених до ящика. Таким чином вони не зможуть завдати шкоди ланцюгам своїми мечами...він спустився вниз схилом до печери...Отже, той франк зробив не один постріл з лука, але не вразив нікого через те, що місце було занадто вузьке, а людей там було занадто багато» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 279–280].

Не дивлячись на хитрощі франків, автор «Книги повчань» неодноразово відзначає їхню мужність та хоробрість, хоч і в деяких випадках слабкість: «Син Боемунда, володаря Антіохії, спостерігав за тим, що відбувається. Коли до нього прибули два вершники, він відправив когось взяти їхні щити, які він наказав перетворити на корита для тварин. Тоді він згорнув намети і сказав їм: «Один воїн-мусульманин переслідує двох франкських лицарів! Ви не чоловіки – ви жінки!» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 262–263]. А в той самий час Усама відзначає: «Франки не володіють жодними людськими чеснотами окрім мужності...ніхто не заслуговує в них такої пошани як лицарі. Саме вони володіють правом судити та здійснювати вирок», і далі «...В Апамеї був один видатний франкський лицар, якого звали Бадрату. Він завжди питав, чи зустріну я коли-небудь в битві Джуму. А Джума завжди питав, чи зустріну я коли-небудь в битві Бадрату. Військо з Антіохії виступило проти нас...Один лицар вийшов з їхніх наметів і зупинився перед нашим загоном. Він запитав: «Чи є Джума серед вас? – Ні, – відповіли вони...То був Бадрату...Він напав на чотирьох наших воїнів, і зійшовся в сутичці з одним з них...але завдав безглузлого удару. Отже, він відступив до свого табору» [Usamah ibn Munqidh 2008, с. 271–272], а також «...наше військо кинулось в наступ та оточило їх на марші. Раптом, один франкський лицар вийшов вперед та почав завдавати удари нашим людям доки не потрапив всередину ворожих йому військ...і його поранили, але він продовжував битись пішим доки не відступив до своїх товаришів» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 275].

Не менш цікавим, але й кумедним видається епізод, який автор зафіксував з вуст одного еміра з Єгипту: «Коли я був молодим, я здійснював піші рейди з Аскалону. Одного дня я був в поході на шляху до Єрусалиму, сподіваючись вибити щось з франкських пілігримів. От ми й натрапили на одну таку групу. Я зіштовхнувся з одним з них, який мав списа, а за ним знаходилась його дружина, яка тримала посудину у вигляді банки, в якій була вода. Чоловік завдав мені першого удару списом, через що я завдав йому удару і вбив. Тоді його дружина напала і завдала мені удару тією банкою в обличчя і залишила мені другий рубець. Кожен з них залишив слід на моєму обличчі» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 418–419]. Отже, Усама ібн Мункиз не позбавляє своїх ворогів таких рис як мужність і відвага, хоч і зазначає, що «...коли йдеться про франків...володіють вони жодними іншими рисами окрім мужності й войовничості, так само як дикі звірі наділені силою та здатністю носити вантаж» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 425].

Тим не менше, розповідь Усама ібн Мункиза

змушує замислитись, чи дійсно франки сприймали мусульманами так категорично. Безперечно, автор праці мав можливість неодноразово мати з ними справу, і то не тільки на полі бою. Тому можна зустріти цікаві випадки з життя Усама, де франки постають і з позитивними рисами: «Я порадився з Нур аль-Діном, шукаючи в його словах поради. Він сказав мені: «Ти ж не говориш серйозно, коли кажеш, що повернешся в Єгипет, де щойно зазнав великих проблем! Життя занадто коротке для цього. Я відправлю повідомлення до короля франків, аби здобути від нього право на безпечний проїзд для твоєї сім'ї, і відправлю когось супроводжувати їх». Отже, він (нехай Господь благословить його) відправив повідомлення і отримав право на безпечний проїзд від короля, з хрестом на ньому, який можна було використовувати і на морі, і на їхніх землях» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 188]. Іншим разом автор згадує про візит до франків, який він здійснив з метою звільнення полонених: «Я часто подорожував, аби відвідати короля франків в той час, коли діяв договір, укладений між королем франків та Джамал аль-Діном Мугаммадом (нехай Господь благословить його) у зв'язку з тим, що мій батько в свій час проявив щедрість до короля Балдуїна, батька королеви, дружини короля Фулька, сина Фулька (йдеться про період перебування Балдуїна в Шейзарі в полоні в 1123 році. Цей епізод теж зустрічається в праці Усама – с. 358). Франки вивели полонених, тому я міг викупити їх з полону. Отже, я звільнив тих, чие визволення Господь полегшив» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 307]. Неодноразово, в часи недовготривалого миру в регіоні, Усама як представник вищих прошарків суспільства, відправлявся на полювання (ця пристрасть була особливо властива його батьку). Один з таких епізодів можна зустріти в праці: «Я відправився з еміром Му'ін аль-Діном до Акри, аби відвідати короля франків Фулька, сина Фулька. Ми зустріли там генуезців, які щойно прибули із земель франків і привезли з собою дикого яструба, який полював на журавля...» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 567].

Дуже цікавий епізод можна зустріти в праці, який демонструє співпрацю та порозуміння між франками та мусульманами: «Рожер, володар Антіохії, відправив повідомлення моєму дядьку: «Я відправив одного з моїх лицарів з важливим дорученням до Єрусалиму. Прошу тебе надати йому супровід від Апамеї до Рафанії. Той лицар відправився своїм шляхом і відправив повідомлення моєму дядьку – «Мій володар відправив мене з важливим дорученням, яке має таємний характер. Але я бачу, що ти людина мудра, тому я можу тобі розповісти про це доручення. – Але як ти знаєш, що я мудра людина, якщо ми ніколи раніше не бачились? – запитав мій дядько. І лицар відповів: «Тому що я помітив, що землі, які я перетинав, перебувають в суцільних руїнах, в той час як твої землі процвітають. І я зрозумів, що ти не зміг би примусити їх процвітати, окрім як досягнути цього своєю мудрістю та правильним управлінням. Після того він повідомив про мету своєї подорожі» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 322–323].

Варто наголосити, що Усама ібн Мункиз відрізняє

щойно прибулих франків від тих, які вже певний час проживають в Палестині. Зокрема, цікавий випадок трапляється з його посланцем, якого він відправив до Антіохії, і він був запрошений в гості до знатного франка: «...нам поклали на стіл страви, які були дуже чисті і неймовірно смачні. Але господар побачив, що я тримаюся осторонь і не куштую їжі, і сказав: «Сміливо можеш їсти з апетитом! В мене немає їжі франків. Мені куховарить жінка-єгиптянка, тому я ніколи не їм нічого іншого окрім її страв. Свинина ніколи не буває на моєму столі». Отже, я поїв, хоч і з обережністю, і ми пішли геть» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 447–448]. Але далі з посланцем Усами відбувається не менш цікавий епізод в Антіохії, оскільки він був звинувачений у вбивстві невідомою жінкою, і навколо нього зібрався натовп невдоволених. Як він сам повідомляє, йому загрожувала смерть, але лицар франк заступився за нього: «...побачивши мене, він підійшов і сказав тій жінці: «Яка в тебе справа до цього сарацина? Вона відповіла: «Він вбив мого брата Урса». Той був лицарем в Апамеї, якого вбив хтось з війська Хамми. Лицар-християнин крикнув на неї і відповів: «Цей сарацин – буржуа (Усама використовує термін ‘burjasi’)!!! Він не воює і не бере участі в битвах!» Лицар накричав на всіх присутніх, взяв мене під руку і ми пішли геть...» [Usamah ibn Munqidh 2008, с. 448–449].

Водночас Усама зазначає, що франки все одно залишаються франками, хоч і перебувають серед культурніших народів. Зокрема він пише: «...Але франки (нехай Господь прокляне їх) – прокляті люди, які ніколи не звикнуть до жодного іншого народу окрім них самих...» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 422]. Тим не менш, він чітко проводить межу між франками прибулими і «акліматизованими»: «...Щоразу, коли я перебував в святому місті Єрусалимі, я приходив відвідати мечеть Аль-Акса, поряд з якою знаходилась маленька мечеть, яку франки перетворили на церкву. Коли я зайшов в мечеть Аль-Акса, де були тамплієри, мої друзі, вони прибрали ту маленьку мечеть, аби я міг помолитись. Одного дня, я прийшов в цю мечеть, повторюючи вислів «Господь величний!» і став молитись. Саме в той момент до мене підбіг один франк, повернув мене на схід і сказав: «Молись так». Кілька тамплієрів швидко підійшли і відвели того франка геть від мене. Я знову розпочав свою молитву. Той самий франк скористався тим, що тамплієри відволіклись, підбіг до мене знову, повернув обличчям на схід і сказав: «Молись так!» Отже, тамплієри знову підійшли і відвели його геть, сказавши: «Цей чоловік чужинець, він щойно кілька днів як прибув із земель франків. Він ще ніколи не бачив, щоб хтось так молився». «Думаю, я достатньо помолівся, – відповів я і пішов геть» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 432–433].

Варто нагадати, що автор «Книги повчань» звертав увагу і на цікаві дрібниці, які стосуються життя франків. Його увагу не оминали анекдотичні моменти чи випадки, які йому важко було зрозуміти. Але все одно автор ділиться ними з читачем. Зокрема випадком, коли християнин застав свою жінку в ліжку з іншим чоловіком: «Франки позбавлені таких рис як ревність і ревнивість. Якщо якийсь франк буде йти вулицею зі своєю дружиною, і зустрине іншого, який

візьме його дружину під руку і поведе з нею приватну розмову, то чоловік стоятиме осторонь, очікуючи на завершення цієї розмови. І якщо розмова видається йому занадто тривалою, він покидає свою жінку зі співрозмовником і йде геть» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 434–435]. Розповідає нам автор й інший випадок, свідком якого він став: «...Одного разу франк повернувся додому і побачив незнайомого чоловіка в ліжку поряд зі своєю дружиною. Він запитав: «Що змусило тебе ввійти до кімнати моєї дружини?» Інший відповів: «Я був втомлений, тому зайшов і приліг... – Але моя дружина спала поряд з тобою! Інший відповів: Але ж це її ліжко! Як я міг заборонити їй лягти в своє власне ліжко! – Згідно з моєю релігією, якщо ти зробиш подібне ще раз, ми з тобою будемо мати суперечку» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 435–436]. Тому, на його думку, християнам не властива ревність та ревнивість. Подібну думку підтверджує інший випадок, який відбувся в публічній лазні, де він зіштовхується з чоловіком, який прийшов туди зі своєю дочкою (як згодом Усама дізнався від франка): «Це моя дочка. Я привів сюди свою дочку, щоб помити її волосся, тому що її мати померла». Цей вчинок християнина Усама схвалює, наголошуючи: «Це гарний вчинок! Тобі за це Аллах віддячить!» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 438–439].

Не менш цікавим і ще більш анекдотичним видається випадок, який теж відбувся в публічній лазні в місті Ма'ара: «...вони не одягають рушника, аби прикритись, тому той лицар протягнув свою руку, зірвав мого рушника і викинув геть. Він подивився на мене, – а я щойно постриг волосся, і сказав: «Саліме!» Тоді він простягнув руку до мого паху і сказав: «Саліме! Чудово! По правді моєї релігії, зроби й мені так!...» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 437–438]. Далі той лицар просить зробити те саме і з його жінкою.

Варто зауважити, що подібні вище наведені приклади не слід сприймати буквально. Їх варто сприймати як відображення ставлень і упереджень по відношенню до франків збоку мусульман, які на час написання твору Усами вже певною мірою інкорпоровались в життя тамтешнього суспільства [Carole Hillenbrande, 2000, с. 273]. Зокрема випадок в лазні повинен був показати такі риси франків як невихованість, низький рівень культури, відсутність почуття сорому, відповідальності та гордості за своїх жінок. Поведінка лицаря-франка демонструє його повне незнання традицій й звичаїв, ганебну поведінку в громадських місцях [Carole Hillenbrande, 2000, с. 279]. Подібні риси примітивності та простакуватості Усама висміює, коли описує випадок, як франки розважаються, змушуючи двох старих бабусь наввипередки наздоганяти свиню [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 440–441].

Оскільки рівень наукових досягнень мусульманського світу перевищував європейський, особливо рівень розвитку медицини, то варто звернути увагу на те, що повідомляє нам Усама з цього приводу. Він описує випадок лікування лицаря, якого тамтешній лікар спершу запитав: «...що ти бажаєш – жити з однією ногою чи померти з двома? – Жити з однією, – відповів лицар. Приведіть мені сильного лицаря і гостру сокиру, сказав лікар. Лицар з'явився з

сокирою, я дійсно це бачив, і той лікар поклав ногу пораненого лицаря на дерев'яну колоду і сказав лицарю з сокирою: «Завдай йому удару сокирою по носі і відрубай її одним ударом». Отже, він завдав йому удару, але йому не вдалось повністю її відрубати. Він завдав йому другого удару, але кістковий мозок витік з рани і лицар помер» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 427–428].

Також згадується випадок про жінку, якою ніби оволодів диявол, і щоб позбавити її цього, їй поголили голову. Але це не допомогло, тому лікар сказав: «...Демон заліз глибше в її голову...Тому він взяв бритву і зробив надріз у вигляді хреста. Тоді відкрив шкіру надрізу аж до черепа і насипав туди солі. Жінка померла моментально» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 428–429].

Подібний випадок лікування розповіли франки: «В наших землях був дуже шанований лицар, який захворів і був вже на порозі смерті. Ми пішли до нашого шанованого священника і запитали: «Чи підеш ти з нами і чи оглянеш того й того?» Він погодився і ми пішли. Ми були впевнені, що як тільки він прикладе свої руки до лицаря, той одразу одужає. Коли священник прибув і побачив лицаря, то сказав: «Принесіть мені віск». Ми принесли йому трохи воску, який він зім'яв у формі суглобу. Тоді він вставив по шматочку в ніздрі лицаря і той помер. «Він помер!» – закричали ми. «Так, – відповів священник. «Він дуже страждав, тому я перекрив йому дихання, аби він міг померти і звільнитись» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 439–440].

Згадує автор і ряд випадків, де франкські лікарі здійснювали успішні лікування, зокрема одного разу, вилікувавши лицаря після поранення в ногу: «...кінь вдарив його по носі, на якій з'явилась інфікована рана й переломи в багатьох місцях...Згодом прийшов лікар від франків. Він змив всі мазі, які були на ранах і почав змащувати їх сильним розчином оцту. Після цього поранення були зцілені, а лицар зовсім одужав» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 439–440]. Іншого разу вилікувати хлопця: «...в хлопця була виразка. Лікар порадив – візьми листя рослини, спали їх, додай до цього оливкової олії і міцний оцет. Змащуй виразку доки те місце не загоїться...Так ти вилікуєш свого сина». Навіть зауважує, що був свідком подібних успіхів не один раз [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 439–440].

Не менш цікаві й комічні випадки описує Усама ібн Мункиз, які стосуються тварин. Варто відмітити, що тваринний світ загалом займає чимало місця в розповідях автора, зокрема і сцени з полювання, яких хижих птахів використовують для полювання, і навіть описи гепардів та леопардів: «...в тій церкві було вікно...леопард ходив туди в найспекотнішу днину, скакав через те вікно, спав там до кінця дня, тоді йшов геть» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 377]. Ще

цікавіший випадок трапився в місті Хайфа, коли франк хотів продати гепарда, а виявилось, що то був леопард. І Усама повчає, що «різниця між леопардом і гепардом полягає в тому, що морда леопарда видовжена як у собаки, а очі бліді, в той час як в гепарда морда кругла, а очі чорні» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 379]. Одного леопарда, який напав на ворожих людей і вбив франка сера Адама, селяни міста Гунак назвали «святий воїн леопард» (Усама використовує термін «al-namir al-mujahid») [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 379]. Некомпетентність франків проявляється зокрема і в поводженні з кіньми [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 439–440].

Увагу Усами привертає і суд франків, який часто є досить суперечливим на його погляд. Саме лицарі мали право приймати рішення в тих чи інших випадках або суперечках: «...Тоді король повернувся до шести чи семи лицарів і сказав: «Встаньте і оголошіть судовий вирок йому» [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 264]. Інший випадок судочинства франків можна зустріти, коли Усама описує бій між звинуваченим в злочині і ковалем. Такий поєдинок повинен був довести вину чи невинність звинуваченого [Usamah ibn Munqidh, 2008, с. 441–444].

Висновки. «Книга повчань» Усами ібн Мункиза дає можливість поглянути на події з боку світу ісламу. Оскільки в європейській історіографії цей ракурс даного питання довгий час не розглядався через ряд причин, аналіз даної праці демонструє хоч і суб'єктивне бачення автора, але демонструє як і традиційні уявлення, так і розвінчує ряд стереотипів, зокрема: 1) традиційно франки постають як асоціюються з нечистотами й брудом (як духовним, так і тілесним), неосвіченістю та низьким рівнем культури й знань, людьми, позбавленими духовних і моральних принципів; 2) мусульмани помічали й певні позитивні чесноти – вірність, сміливість, хоробрість, відчайдушність; 3) фіксуючи випадки, коли франки демонстрували й успіх в лікувальній справі, за ними визнаються освіченість, співчуття; 4) простежуються зміни, які відбувались з франками, які певний час перебували серед мусульман і почали з часом відрізнятися вищим рівнем культури від європейців, які щойно прибули із країн Європи; 5) помічаємо культурний обмін, а саме, що й Усама неодноразово використовує терміни, запозичені з лексики франків (згадувані вже al-madam, burjasi, sarjand тощо).

Таким чином, події Хрестових походів XI – XII ст. призводили до того, що образ ворога зазнавав змін й трансформацій, не завжди був чіткий й окреслений, змінювались світогляд і сприйняття ворожими сторонами один одного, розширивши можливості як співпраці між ними, так і подальших ворожих дій, ускладнюючи й без того непросту мозаїку взаємодосин.

Список використаних джерел

- A History of Crusades: The first hundred years*, 1955, University of Pennsylvania Press, 694 p.
An Analysis of Carole Hillenbrand's, 2017. *The Crusades: Islamic Perspectives*, London, 104 p.
 Chevedden, P. E., 2008. *The Islamic View and The Christian View of the Crusades: A new Synthesis*, *History* 93, no. 310 (April 2008), p. 181–200.
 Gabrieli, F., 1969. *Arab Historians of the Crusades*, Berkeley and Los Angeles, 351 p.

- Hillenbrand, C., 2000. *The Crusades. Islamic perspectives*, New York, 648 p.
- Maalouf, A., 2012. *The Crusades Through Arab Eyes*, London, 317 p.
- Niall, Ch., 2014. *Muslims and the Crusaders: Christianity's Wars in the Middle East, 1095 – 1382, from the Islamic Sources*, New York, 186 p.
- Paul, M. C., 2014. *The Race for Paradise: An Islamic History of the Crusades*, New York, 368 p.
- Riley-Smith, J. 2008. *The Crusades, Christianity and Islam*, New York, 126 p.
- Riley-Smith, J., 2002. *What were the Crusades?* London, 103 p.
- Tyerman, C., 2006. *God's war: a new history of the Crusades*, New York, 1023 p.
- Usamah ibn Munqidh, 2008. *The Book of Contemplation. Islam and the Crusades*. Translated with an Introduction and Notes by Paul M. Cobb, New York, (доступно через додаток «Anybooks» <https://play.google.com/store/apps/details?id=co.anybooks&hl=uk>).
- Андреев, А., 2004. *История Иерусалима*, Москва, 416 с.
- Брандедж, Дж., 2011. *Крестовые походы. Священные войны Средневековья*, Москва, 318 с.
- Зайбт, Ф., 2009. *Блиск і вбогість середньовіччя*, Львів, 512 с.
- История крестовых походов*. Под ред. Дж. Райли-Смита, 1998. Москва, 495 с.
- Кулидж, О., 2002. *Крестовые походы*, Москва, 221 с.
- Перну, Р., 2006. *Крестоносцы*, Москва, 320 с.
- Руа Ж., Мишо Ж., 2007. *История рыцарства*, Москва, 448 с.

References

- A History of Crusades: The first hundred years*, 1955, University of Pennsylvania Press, 694 p. (in English).
- An Analysis of Carole Hillenbrand's*, 2017. *The Crusades: Islamic Perspectives*, London, 104 p. (in English).
- Andreev, A., 2004. *Istoriya Ierusalima* [The History of Jerusalem], Moskva, 416 s. (in Russian).
- Brandedzh, Dzh., 2011. *Krestovye pohody. Svjashhennye vojny Srednevekov'ja* [Crusades. The Holy Middle Age Wars], Moskva, 318 s. (in Russian).
- Chevedden, P. E., 2008. The Islamic View and The Christian View of the Crusades: A new Synthesis, *History* 93, no. 310 (April 2008), p. 181–200. (in English).
- Gabriel, F., 1969. *Arab Historians of the Crusades*, Berkeley and Los Angeles, 351 p. (in English).
- Hillenbrand, C., 2000. *The Crusades. Islamic perspectives*, New York, 648 p. (in English).
- Istoriya krestovykh pohodov* [History of the Crusades], 1998. Pod red. Dzh. Rajli-Smita, Moskva, 495 s. (in Russian).
- Kulidzh, O., 2002. *Krestovye pohody* [The Crusades], Moskva, 221 s. (in Russian).
- Maalouf, A., 2012. *The Crusades Through Arab Eyes*, London, 317 p. (in English).
- Niall, Ch., 2014. *Muslims and the Crusaders: Christianity's Wars in the Middle East, 1095 – 1382, from the Islamic Sources*, New York, 186 p. (in English).
- Paul, M. C., 2014. *The Race for Paradise: An Islamic History of the Crusades*, New York, 368 p. (in English).
- Permu, R., 2006. *Krestonoscy* [Crusaders], Moskva, 320 s. (in Russian).
- Riley-Smith, J. 2008. *The Crusades, Christianity and Islam*, New York, 126 p. (in English).
- Riley-Smith, J., 2002. *What were the Crusades?* London, 103 p. (in English).
- Rua Zh., Misho Zh., 2007. *Istoriya rycarstva* [The History of Chivalry], Moskva, 448 s. (in Russian).
- Tyerman, C., 2006. *God's war: a new history of the Crusades*, New York, 1023 p. (in English).
- Usamah ibn Munqidh, 2008. *The Book of Contemplation. Islam and the Crusades*. Translated with an Introduction and Notes by Paul M. Cobb, New York, (доступно через додаток «Anybooks» <https://play.google.com/store/apps/details?id=co.anybooks&hl=uk>). (in English).
- Zajbt, F., 2009. *Blysk i vbogist' seredn'ovichchja* [Glitter and Wretchedness of the Middle Age], L'viv, 512 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

THE IMAGE OF ENEMIES CHRISTIANS IN OUTREMER IN 11th –12th CENTURIES BASED ON “THE BOOK OF CONTEMPLATION” BY USAMAH IBN MUNQIDH

Andrew Kepsha

Postgraduate student of Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies
SHEE «Uzhhorod National University»

The article deals with the work of the medieval Arabic author Usama ibn Munkidh «The Book of Contemplation». This work, which was found in Madrid at the Escorial Museum, aroused the interest of the scientific community at the time, as it gave an opportunity to look at the famous events of the XI – XII centuries on the contrary for Christians of Europe. As the author of the work held a high social status and was actively involved in the political turmoil of the era, this work makes it possible to consider events from the perspective of both the participant and the observant observer. It is worth noting that Usama ibn Munkidh was descended from the Banu Munkiz clan who owned the Shazar – a fortified fortress and settlement that was en route from Aleppo to Damascus, the main centers of what was then Syria. In addition, a good education eventually made it possible for the author of «The Book of Contemplation» to be involved in services for the main political figures of the era from Cairo to Damascus. Active political activity, which made it possible to communicate with a representative of the world of Islam of different trends, as well as with Christians of

different denominations, created conditions for the formation of the image of the «enemy», not always expected and predicted. The author concludes that the concept of «enemy» did not always encompass the «Franks» who, during the events of the First Crusade, seized lands in the Middle East, creating new states and displacing Muslims. Moreover, even «franks» as such do not in all cases appear as a single concept, which under different circumstances acquires different colors. Thus, the analysis of this work makes it possible to understand the complexity of the political situation in the Holy Land of the XI – XII centuries, to look at the events from the point of view of Muslims who have been invaded by the Christians, and ultimately to reject the stereotypical view of these events as a confrontation between the two «of the worlds» – Christians and Muslims. Different perception of these events by Christians and Muslims (even in modern world) can be seen in works of participants and eyewitnesses of that events. It is widely agreed that scientific world has opportunities to research medieval and modern approaches to eyewitnessing and narratology as an analytical tool.

Keywords: *the Crusades, franks, muslims.*